

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Д'ЯЧКОВА МАРІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 343.9:659.3

**ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України **ДРЬОМІН Віктор Миколайович**, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України **КОСТЕНКО Олександр Миколайович**, Інститут держави і права ім. В.М. Корещького Національної академії наук України, завідуючий відділом проблем кримінального права, кримінології та судоустрою;

доктор юридичних наук, доцент **НЕЖУРБИДА Сергій Ігорович**, Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, помічник ректора

Захист відбудеться «___» _____ 2018 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «___» _____ 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Лагутіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток сучасного суспільства відбувається досить суперечливо. Технологічні досягнення знаходяться в тісному зв'язку з очевидними деструктивними суспільними процесами. Поступальний інноваційний розвиток суспільства передбачає використання сучасних інформаційних технологій, проте, інформація та засоби її поширення можуть бути використані зі злочинною метою. Технічні досягнення породжують все більшу кількість соціальних конфліктів і протиріч, багато з яких мають важливе кримінологічне значення і стають предметом досліджень кримінологів. Формується система соціальних явищ, які з точки зору впливу на суспільство можуть бути розглянуті як кримінологічні феномени. Кримінологія, вирішуючи головне завдання з наукового забезпечення прогидії злочинності, не могла залишити без уваги засоби масової інформації (далі – ЗМІ), які є одним із найяскравіших прикладів формування нових кримінологічних феноменів.

Традиційно вважається, що ЗМІ є своєрідною «четвертою» гілкою влади, яка значно впливає на суспільну думку, масову свідомість, правову культуру індивідуальних і колективних суб'єктів тощо. Крім того, як соціальний інститут, ЗМІ, формуючи моделі поведінки, змінюючи чи «витісняючи» їх, відповідно впливають на правову поведінку. Такий вплив, безумовно, має вивчатися кримінологічною наукою, оскільки сучасне суспільство повністю залежить від інформації, її джерел. ЗМІ мають подвійну природу – одночасно є і джерелом інформації та інструментом її подання суспільству. Саме тому важливим є вивчення феномену ЗМІ у контексті їх кримінологічної природи.

Концепція ЗМІ як кримінологічного феномену не знайшла цілісного відображення в існуючих наукових працях, що, безсумнівно, викликає необхідність дослідження впливу ЗМІ у кримінологічному вимірі у таких площинах – криміногенний або профілактичний вплив на суспільство та його інституційно-правову систему; криміногенний або профілактичний вплив на індивіда як фактор його соціалізації та поведінки.

Діяльність ЗМІ раніше вже отримувала окремі кримінологічні оцінки українських учених у межах теоретичних та прикладних кримінологічних досліджень злочинності та її видів, генезису злочинної поведінки, детермінації та прогидії злочинності.

Феномен злочинності, проблеми детермінації та прогидії досліджуються соціологами, психологами, політологами, однак у сучасній Україні основний внесок у його вивчення зробили юристи. Широко відомі роботи таких українських учених, як П.П. Андрушко, О.М. Бандурка, В.С. Багиргарєєва, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.М. Бойко, О.Ю. Бусол, В.О. Глушков, В.В. Голіна, Б.М. Головін, Н.О. Гуторова, В.К. Гришук, І.М. Даньшин, Т.А. Денисова, С.Ф. Денисов, О.М. Джу́жа, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський,

О.Г. Кальман, О.В. Козаченко, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, А.А. Музика, В.О. Навроцький, С.І. Нежурбіда, В.І. Осадчий, В.М. Попович, О.С. Сотула, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.І. Шакур, Є.Ю. Шостко, Н.С. Юзікова, Н.М. Ярмаиш, О.Н. Ярмаиш, С.С. Яценко та ін., наукові розробки яких стали теоретико-методологічною основою дослідження.

У незалежній Україні кримінологічне вивчення впливу ЗМІ на рівні дисертаційних досліджень відбувалося переважно в площині ювенальної кримінології, що охоплює проблематику злочинності неповнолітніх та молоді. Так, були захищені дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук О.І. Бугерою на тему «Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх» (2006), О.І. Напиральською на тему «Вплив засобів масової комунікації на формування злочинної поведінки молоді» (2010), В.І. Галаганом на тему «Запобігання негативному впливу засобів масової інформації на формування злочинної поведінки неповнолітніх» (2015). Багато уваги приділила впливу ЗМІ на формування особи злочинця Н.С. Юзікова. ЗМІ як фактор інституціоналізації злочинності розглядає В.М. Дрьомін.

ЗМІ як самостійний предмет кримінологічного дослідження розглядалися й у зарубіжній науковій літературі, в тому числі у дисертаційних дослідженнях: В.В. Боровікової, А.Г. Горшенкова, Г.Н. Горшенкова, О.С. Осіпової, Ф.К. Рябикіна, А.О. Токарева, В.Т. Томіна, Г.М. Яроша в аспекті детермінації та попередження злочинності; В.Н. Бурлакова та Ю. І. Гололобової щодо зв'язку зі злочинністю; П.С. Булатецького та М.Б. Чабанянц у контексті насильницької злочинності.

Г.Н. Горшенковим та Д.А. Шестаковим запропоновано та обгрунтовано формування кримінології масових комунікацій як напряму кримінологічної науки, що систематизує знання про природу, закономірності злочинності в сфері обігу масової інформації, можливості попереджувального впливу на неї і застосування масово-комунікативних методів оптимізації функціонування системи протидії (будь-яким видам) злочинності.

Не дивлячись на тенденції та наслідки глобалізації інформаційної сфери, за яких ЗМІ мають кримінологічне значення безвідносно до юрисдикції країни їх реєстрації, що очевидно повинно відбиватися й на наукових дослідженнях та сприяти їх універсалізації, аналіз попередніх наукових робіт свідчить, що в цілому проблема ЗМІ як самостійного кримінологічного феномену розроблена недостатньо. Стрімкий технологічний розвиток ЗМІ, відсутність єдиного методологічного підходу до їх комплексного кримінологічного вивчення, реформування системи кримінальної юстиції в Україні, що вплинули й на інформаційне забезпечення протидії злочинності, зумовлюють теоретичну та практичну доцільність даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія» на тему «Кримінологічні, пенітенціарні та кримінально-правові заходи забезпечення сталого розвитку суспільства» на 2011–2015 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на тему «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 рр. (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права на тему «Теоретико-методологічні засади та прикладні проблеми протидії криміналізації суспільства: інтеграційний вимір» на 2016-2020 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на тему «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U01842).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення та комплексна характеристика феноменології ЗМІ у кримінологічному вимірі.

Досягнення поставленої мети дослідження зумовило постановку та вирішення таких завдань:

охарактеризувати специфіку ЗМІ як об'єкту кримінологічного вивчення; визначити стан теоретичної розробленості проблематики ЗМІ у кримінології, прослідкувавши спрямованість досліджень у контексті розуміння ЗМІ як впливового кримінологічного явища;

запропонувати методіку кримінологічного дослідження ЗМІ з урахуванням досягнень сучасної методології наукових досліджень;

дослідити сконструйований ЗМІ медійний (інформаційний) образ злочинності у порівнянні із сучасною криміногенною ситуацією в Україні за даними про зареєстровані злочини;

на підставі розробки теоретичних засад вивчення ЗМІ як кримінологічного феномену визначити роль та місце ЗМІ у процесах криміналізації особистості та відтворенні злочинності;

висвітлити інформаційно-комунікативні можливості ЗМІ у протидії злочинності, визначивши їх превентивні функції у системі запобігання злочинності;

враховуючи кримінологічні функції ЗМІ, охарактеризувати напрямки та проблеми інформаційної взаємодії правоохоронних інституцій, ЗМІ та громадськості в цілях протидії злочинності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які визначають функціонування ЗМІ у взаємозв'язку з процесами криміналізації суспільства та протидії злочинності.

Предметом дослідження є ЗМІ як кримінологічний феномен.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є сукупність загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання. Діалектичний та догматичний методи пізнання дозволили виявити різноманітні аспекти функціонування ЗМІ на рівні нормативно-правового забезпечення та в ракурсі наукової розробленості феномену ЗМІ у кримінології (підрозділи 1.1, 1.2). Методи аналізу та синтезу використовувалися при дослідженні кримінологічних теорій впливу ЗМІ (підрозділи 2.2., 2.3, 3.1). Герменевтичний метод використовувався для тлумачення змісту ЗМІ як кримінологічного феномену (розділи 1, 2, 3). Системно-структурний та формально-логічний методи застосовувалися у процесі аналізу впливу ЗМІ на криміналізацію та віктимізацію особистості, а також відтворення злочинності (підрозділи 2.2, 2.3.). Системно-функціональний метод дозволив дослідити питання інформаційної взаємодії правоохоронних інституцій, ЗМІ та громадськості (підрозділ 3.2).

Із категорії спеціально-наукових методів найбільш широко використовувалися соціологічні методи: метод кількісного та якісного контент-аналізу – з метою виявлення кримінологічно-релевантної та кримінологічно-відхиленої інформації у регіональних ЗМІ, а також вивчення вироків у кримінальних провадженнях (підрозділи 2.1, 2.3); метод автоматизованого контент-аналізу за допомогою пошукової системи Google – на предмет індексних злочинів (підрозділ 2.1); статистичний метод – для визначення структурних характеристик індексних злочинів за підрахунком питомої ваги (підрозділ 2.1).

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні дані Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування у 2017 році; результати кримінологічного аналізу пошукової системи Google з використанням індексних злочинів як ключових слів станом на грудень 2017 року; результати контент-аналізу публікацій у ЗМІ м. Одеси та Одеської області із змістом кримінологічного характеру станом на листопад 2017 року; 90 вироків у кримінальних провадженнях із невизначеної генеральної сукупності (більше 900), розміщених в електронній базі «Єдиний реєстр судових рішень» України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні спеціальним комплексним дослідженням феноменології ЗМІ з позицій кримінологічної теорії, методології та практики.

У межах здійсненого дослідження одержано результати, що становлять наукову новизну, а саме:

вперше:

застосовано феноменологічний підхід до вивчення ЗМІ, який дозволив розглянути їх як впливовий соціальний інститут, здатний конструювати медіа-образ злочинності та формувати громадську думку про криміногенні

фактори та систему протидії їй; впливати на правосвідомість, поведінку та кримінологічний світогляд населення; прийняття рішення про вчинення злочину або утримання від злочинних дій; виконувати превентивні функції у взаємодії з правоохоронними та судовими інституціями;

з позицій вчення про детермінацію та відтворення злочинності розглянуто професійну діяльність журналістів, пов'язану з викриттям та оприлюдненням інформації про злочинну діяльність та втягнених до неї осіб, внаслідок чого підвищується рівень рольової віктимності викривачів та спрацьовує механізм самовідтворення злочинності, що виявляється у вчиненні численних кримінальних правопорушень проти життя, здоров'я, честі, гідності, ділової репутації та майна як журналістів-фізичних осіб, так і ЗМІ-юридичних осіб;

розроблено та обгрунтовано авторську класифікацію контенту ЗМІ через призму кримінології за видами інформації: нейтральна, кримінологічно-релевантна, кримінологічно-відхилена, що дозволяє обгрунтувати необхідність та можливості застосування ЗМІ у кримінологічних цілях;

проведено автоматизований контент-аналіз та моніторинг регіональних ЗМІ на предмет індексних злочинів із метою прогнозування криміногенного та антикриміногенного впливу ЗМІ та вироблення і застосування превентивних заходів на регіональному рівні;

проаналізовано модель реверсивного механізму інформаційної взаємодії правоохоронних інституцій, засобів інформації та громадськості на основі подання кримінологічно-релевантної інформації, що є дієвою формою контрпропаганди, здатною стримувати криміногенний вплив ЗМІ як на рівні криміналізації особистості, так і на рівні детермінації та відтворення злочинності в цілому;

надано кримінологічну оцінку організаційно-правовим засадам діяльності підрозділів комунікації реформованої Національної поліції України, відповідальних за зв'язки з громадськістю та ЗМІ;

аргументовано доцільність підготовки професійних журналістів-кримінологів для відомчих ЗМІ, підрозділів комунікації, прес-служб, які б мали теоретичні та практичні навички подання кримінологічно-значущої інформації, оцінки її впливу на громадську свідомість та соціальний контроль;

удосконалено:

методологію кримінологічного дослідження ЗМІ із застосуванням поєднання первинної методики (моніторинг та контент-аналіз ЗМІ) та вторинної методики (вивчення криміногенного/превентивного впливу ЗМІ на особистість чи суспільство в цілому);

розуміння медійного (інформаційного) образу злочинності, яке складається з елементів: медійний стан та специфіка злочинності; медійний образ злочинця; медійний образ жертви; медійний образ системи кримінальної юстиції;

теоретичні та практичні аспекти превентивної функціональності ЗМІ, яка означає здатність ЗМІ як неспеціалізованих суб'єктів запобігати вчиненню злочинів, нейтралізувати причини та умови злочинності, усувати завдану шкоду;

дістало подальшого розвитку:

наукові розробки ролі ЗМІ у процесах криміналізації та віктимізації осіб, зокрема щодо специфіки індивідуального сприйняття та засвоєння впливу ЗМІ, а також наступної деформації ціннісних орієнтацій та установок особи;

наукові гіпотези про здатність ЗМІ створювати кримінологічно-значущі соціально-психологічні установки та стереотипи, зокрема стереотипи кримінальності представників національних меншин, що служать фактором злочинів ненависті;

наукові ідеї та практичні рекомендації формування кримінологічної культури та медіаграмотності споживачів ЗМІ з метою мінімізації криміногенного впливу;

концептуальні положення інформаційно-комунікативного превентивного потенціалу ЗМІ, реалізація якого можлива за умов створення єдиної концепції інформаційної підтримки та інформаційного супроводу протидії злочинності.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення і висновки, викладені у дисертаційному дослідженні, можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальших наукових розвідок проблематики ЗМІ у кримінології та розвитку окремої теорії – кримінології масових комунікацій;

правотворчій сфері – при вдосконаленні положень чинного законодавства щодо функцій ЗМІ у кримінологічному забезпеченні протидії злочинності та їх співпраці з правоохоронними та судовими органами;

сфері правозастосування – як рекомендації щодо підвищення ефективності превентивного потенціалу ЗМІ, в тому числі відомчих – департаментів комунікації та прес-служб, зниження криміногенного впливу ЗМІ, формування правової освіти та правосвідомості громадян, сприяння протидії злочинності;

навчальному процесі – при викладанні курсу «Кримінологія», спеціального курсу щодо залучення ЗМІ до протидії злочинності (для факультетів правового спрямування та журналістики) і при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 8 грудня 2017 року).

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська

юридична академія» та доповідалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (19 травня 2017 р., м. Одеса); Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів «Верховенство права очима правників-початківців» (18 листопада 2017 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Одеські юридичні читання» (10-11 листопада 2017 р., м. Одеса); засіданні Круглого столу «Community policing – нова парадигма діяльності поліції»: до 20-річчя кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія» (23 листопада 2017 р., м. Одеса).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені в одинадцяти публікаціях, з яких п'ять наукових статей опубліковані у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, дві статті – у зарубіжних періодичних виданнях, чотири – тези доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи зумовлена метою і завданнями дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (267 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 207 сторінок, з яких основного тексту – 169 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мета і завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлюються наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, апробація результатів дослідження, зазначається про публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Парадигма ЗМІ у кримінологічних дослідженнях» складається з трьох підрозділів і присвячений визначенню теоретико-методологічного підґрунтя роботи на основі попередніх досліджень та парадигм кримінологічної науки щодо ЗМІ.

У **підрозділі 1.1. «ЗМІ як об'єкт кримінологічного вивчення»** подається кримінологічна концепція дослідження традиційних ЗМІ, до яких віднесені друковані ЗМІ, телебачення, радіо та Інтернет-ЗМІ (Інтернет-версії друкованих, сайти інформаційних агентств, власне Інтернет-видання). Констатується, що соціальні медіа (соціальні мережі, блоги, контент-хостинги) мають відмінну кримінологічну феноменологію та можуть стати предметом окремого кримінологічного дослідження. Пропонується вивчення феноменології ЗМІ у кримінології на трьох рівнях: теоретичному – концептуальне обґрунтування, вироблення та узагальнення ідей та парадигм; методологічному – вироблення інструментарію для перевірки (підтвердження або спростування) гіпотез;

емпіричному – надання практичних рекомендацій щодо посилення антикриміногенного впливу ЗМІ та стримування криміногенного.

З метою дослідження ЗМІ як кримінологічного феномену розроблено класифікацію контенту ЗМІ: 1) відносно нейтральна інформація (контент не має прямого відношення до предметної сфери кримінології та практики протидії злочинності, але висвітлює деструктивні соціальні процеси та явища, які мають криміногенний потенціал); 2) кримінологічно-релевантна інформація про: окремі злочини, злочинність та її стан; причини та умови злочинності та її окремих видів; осіб, які вчиняють злочини, та їх жертв; заходи протидії злочинності; профілактичне (кримінологічне) законодавство; відомчі нормативно-правові акти, які стосуються кримінологічних питань; діяльність правоохоронних та судових органів, громадських організацій тощо; 3) кримінологічно-відхилена інформація (заперечення або замовчування кримінальних подій, дій чи обставин попри їх очевидність; драматизація злочинності або криміногенної ситуації; сприяння криміналізації суспільства шляхом пропаганди кримінальної субкультури, романтизації злочинності, формування настанови на вчинення злочину; прямі чи опосередковані заклики до вчинення злочину; некомпетентні правові та фактичні оцінки дій, подій чи обставин, неетичні або аморальні подробиці, зокрема про особистість жертв) тощо.

У підрозділі 1.2. «Теоретичне підґрунтя дослідження феномену ЗМІ у кримінології» здійснено аналіз змісту попередніх наукових досліджень ЗМІ у кримінології.

Відзначено, що формування теоретичних концепцій, ідей та поглядів на ЗМІ у кримінологічній науці відбувалося узгоджено з еволюцією поглядів на сутність злочинної поведінки та зовнішніх і внутрішніх факторів, що її детермінують, а також із розвитком ЗМІ в епоху інформаційного суспільства.

На підставі вивчення теоретичних положень, сформованих ученими та доведених прикладними дослідженнями, узагальнено домінуючі теоретико-концептуальні погляди на ЗМІ у кримінології: сучасні ЗМІ наділені широкою функціональністю, що дозволяє їм набувати рис соціального інституту, який має суттєвий вплив на громадську думку та користується довірою, що у свою чергу може позначатися на криміналізації та декриміналізації суспільства; кримінологічна оцінка діяльності ЗМІ уособлена її різновекторною спрямованістю – як криміногенною, так і антикриміногенною; одна з найбільш «чутливих» категорій населення до криміногенного впливу ЗМІ – неповнолітні; антикриміногенний потенціал ЗМІ полягає, перш за все, в інформуванні населення про стан злочинності, у правовому вихованні, залученні громадськості до протидії злочинності, співробітництві з правоохоронними органами з метою виявлення, розслідування та запобігання злочинам.

Встановлено, що значний масив наукових розробок ЗМІ у кримінології посприяв зародженню кримінології масових комунікацій (Г. Н. Горшенков, Д. А. Шестаков) як окремої кримінологічної теорії.

Констатовано наявність кримінологічної доктрини ЗМІ як сукупності ідей, поглядів, концепцій щодо ролі ЗМІ у фокусі предметної належності кримінологічної науки, що з урахуванням швидкої еволюції ЗМІ потребує модернізації.

У підрозділі 1.3. «Методика кримінологічного дослідження ЗМІ» виділено два рівні методики кримінологічного дослідження ЗМІ: первинна методика (моніторинг та контент-аналіз ЗМІ); вторинна методика (вивчення криміногенного/антикриміногенного впливу ЗМІ на особистість чи суспільство в цілому).

У кримінологічних цілях контент-аналіз ЗМІ визначається як метод, що передбачає процес знаходження в медіа-інформаційному середовищі релевантної та відхиленої кримінологічної інформації, публікацій та/або сюжетів за заздалегідь визначеними ключовими словами. Моніторинг ЗМІ як методологічний інструментарій може розумітися й більш широко – як динамічний процес, на відміну від статичного контент-аналізу. В такому варіанті результати контент-аналізу та моніторингу зможуть бути використані для прогнозування криміногенного та антикриміногенного впливу ЗМІ на суспільство та посприяти виробленню і застосуванню низки заходів превентивної дії.

У дослідженні застосовано автоматизований контент-аналіз за допомогою пошукової системи Google і так званих індексних злочинів як ключових слів для вивчення медійного образу злочинності в мережі Інтернет-ЗМІ.

Для кримінологічного контент-аналізу ЗМІ в конкретному регіоні сформована вибірка рендомним способом за допомогою генератора новин сайту в порядку їх оновлення на одній веб-сторінці. За результатами періодичного аналізу цієї веб-сторінки до вибірки потрапляють новини друкованих видань, які мають сторінку-аналог у мережі, та новини телеканалу. В межах кількісного аналізу визначено відсотковий показник кількості кримінологічно-значимих новин від загальної кількості матеріалів/новин, які вийшли за період моніторингу ЗМІ в даному регіоні. В межах якісного аналізу кримінологічно-значимих новин надана їх оцінка за критеріями кримінологічно-релевантної та кримінологічно-відхиленої інформації.

Серед проблемних аспектів методологічного забезпечення автоматизованого контент-аналізу виявлено, що зміни інформаційних потоків Інтернет-ЗМІ настільки динамічні та суперечливі, що дуже швидко втрачається актуальність та прогностична функція конкретного дослідження.

Другий розділ «Злочинність у фокусі ЗМІ: кримінологічний вимір» складається з трьох підрозділів та присвячений дослідженню окремих аспектів злочинності через призму ЗМІ.

У підрозділі 2.1. «Медійний (інформаційний) образ злочинності» відзначено, що уявлення, яке створюють ЗМІ про злочинність, з одного боку, не завжди відповідає реальній криміногенній ситуації, а тому формує викривлену або хибну суспільну думку, з іншого боку, – завдяки суттєвому впливу ЗМІ на формування громадської свідомості, може усталити суттєві соціально-психологічні стереотипи у суспільстві, посприяти процесам криміналізації та віктимізації.

Медійний образ злочинності включає інтерпретацію ЗМІ наступних кримінологічних елементів: медійний стан та специфіка злочинності; медійний образ злочинця; медійний образ жертви; медійний образ системи кримінальної юстиції.

З метою дослідження медійного образу злочинності в українському сегменті ЗМІ предметом вивчення було обрано Інтернет-ЗМІ за категорією подання новин та використано можливості автоматичного пошуку системи Google. Для контент-аналізу ключовими словами (або маркерами) застосовано індексні злочини, які використовуються Управлінням по боротьбі зі злочинністю та наркотиками ООН як універсальна технологія статистичного аналізу злочинності у різних країнах світу. За результатами аналізу виявлено, що 65% згадувань у новинах припадає на вбивства, 13% – тілесні ушкодження, 10% – крадіжки, 6% – зґвалтування, 3% – грабіж, 3% – розбій, менше 1% – викрадення автотранспорту.

Відповідно, медійний (інформаційний) образ злочинності в Україні постає як переважно насильницький, пов'язаний з позбавленням життя, завданням тілесних ушкоджень, посяганням на статеву свободу та недоторканність. За таких умов у населення складається враження про поширеність кримінального насильства та його значимість для вирішення тих чи інших соціальних проблем і конфліктів, що формує страх саме перед такими злочинами, хоча більшість із громадян насправді не має власного досвіду насильницької віктимізації. При цьому не суттєве висвітлення проблематики злочинності корисливого типу нівелює її проблематичність, створює враження поодинокості та формує терпимість до такого виду злочинів, а, отже, і латентність, зокрема її природну складову.

Наомість зареєстрована «картина» злочинності, що відображає криміногенну ситуацію в Україні, досліджена за офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України за 2017 рік, має інші структурні характеристики, згідно з якими тільки крадіжки як корисливі злочини складають майже 50% у загальній її структурі та 87% у структурі індексних злочинів.

У регіональному розрізі були досліджені новинарні публікації одеських ЗМІ. За результатами вивчення контенту виявилось, що близько 46% новин одеських ЗМІ, які стали об'єктом дослідження, містять інформацію кримінологічного забарвлення, що слід оцінити як досить високий показник уваги ЗМІ до проблем злочинності у різних її проявах. У процесі дослідження виявлена нерівномірність концентрації кримінологічно значимої інформації у загальному потоці новин. Кількість новин про злочини та характер інформації не знаходяться у прямо пропорційній залежності з кількістю зареєстрованих за аналогічний період злочинів та їх характером (видом). За результатами якісного аналізу кримінологічно-значимих новин ЗМІ була надана їх оцінка та визначено, що кримінологічно-релевантна інформація становила 73% та кримінологічно-відхилена інформація – 27 % відповідно.

Медійний підхід у конструюванні образу злочинності з-поміж іншого зумовлений бізнесовою моделлю функціонування ЗМІ. Оскільки інформація набуває ознак товару, остільки у медійній сфері діють закони попиту і пропозиції. Медійний образ злочинності створюється у такому виді, в якому на нього буде найбільший попит споживачів. Фактично, це продаж цікавого для пересічного громадянина інформаційного «продукту», що робить його привабливим, і тим самим підвищуються рейтинг інформресурсу і можливості для залучення реклами. За таких умов відбувається торгівля насильством, злочинністю, страхом тощо.

ЗМІ також властиві драматизація при викладі кримінологічно значимих фактів або крайній варіант заперечення таких фактів. При цьому в обох випадках ЗМІ нехтують поглибленим розглядом ситуації зі злочинністю, аналізом її соціального контексту і факторів, які сприяють вчиненню злочинів.

У *підрозділі 2.2. «ЗМІ як інструмент криміналізації та віктимізації особистості»* констатовано, що вивчення криміногенного впливу ЗМІ на особистість як одного з механізмів криміналізації особистості передбачає не тільки вивчення особливого сугестивного процесу впливу ЗМІ на особистість, але й специфіки індивідуального сприйняття та засвоєння впливу, а також наступної деформації ціннісних орієнтацій та установок особи.

Криміналізація особистості внаслідок криміногенного впливу ЗМІ на її волю і свідомість, перш за все, означає сприйняття допустимості та нормальності злочинності (в тому числі й за рахунок численності публікацій про злочинну діяльність як звичайну широко поширену соціальну практику) та формування кримінальної ідеології (системи цінностей, поглядів, переконань тощо) і кримінальної психології (спрямованість особистості, настанови на вчинення злочину, сповідування елементів кримінальної субкультури тощо).

Вплив ЗМІ на особистість не є безумовним криміногенним фактором і далеко не завжди викликає результат у виді прийняття рішення про вчинення злочину. Криміногенний вплив ЗМІ на особу, переломлюючися через свідомість та індивідуальність окремої особи, не є неминучим фактором

порушення закону. Навіть пряме спонукання може бути зупинене моральним «фільтром» особи.

Проблема віктимізації населення засобами ЗМІ розкривається у дослідженні через процеси третинної віктимізації, а також механізми формування страху перед злочинністю та моральної паніки, ксенофобії, фактично формування ворожості до представників меншин за різними ознаками, створення стереотипів кримінальності окремих представників меншин, та у зворотному аспекті вчинення злочинів ненависті.

У підрозділі 2.3. «Вплив ЗМІ на відтворення злочинності» виявлено прискорені механізми детермінації злочинності завдяки ЗМІ.

На відміну від інструментальної ролі ЗМІ у процесах криміналізації та віктимізації особистості, вплив ЗМІ на відтворення злочинності передбачає прямий або опосередкований їх вплив у системі на циклічні репродукування злочинних актів. При цьому відтворення злочинності може виступати і як результат криміналізації особистості, зумовлений низьким рівнем внутрішнього контролю (низькою резистентністю) та прийняттям рішення про вчинення злочину.

Виявлено, що в електронній базі «Єдиний реєстр судових рішень» України міститься більше 900 вироків, ухвалених у кримінальних провадженнях, у яких так чи інакше фігурують ЗМІ, що емпірично підтверджує гіпотезу про вплив ЗМІ на відтворення злочинності.

На основі аналізу попередніх теоретичних доробок дослідників впливу ЗМІ на відтворення злочинності та її окремих видів, а також практики контролюючих, правоохоронних та судових органів України виокремлено деякі елементи активності ЗМІ, що сприяють відтворенню злочинності, в тому числі, але не виключно: інформування про способи, знаряддя, технології вчинення злочину, що потягло за собою вчинення злочину; пропаганда, підбурювання або заклики, які містять склад злочину або породжують злочинність; використання ЗМІ як інформаційне забезпечення злочинності або «знаряддя» злочину; самовідтворення злочинності завдяки злочинам, які вчиняються проти ЗМІ та їх представників.

Самовідтворення злочинності в даному разі поєднане з рольовою віктимністю представників преси, зумовленої виконанням журналістами професійних обов'язків. Криминологічна феноменологія такого ракурсу самовідтворення злочинності полягає в тому, що злочини вчиняються проти тих журналістів, які прагнуть зафіксувати або викрити окремі злочини або злочинну діяльність.

Третій розділ «Інформаційно-комунікативні можливості ЗМІ у протидії злочинності» складається з двох підрозділів, у яких розкривається антикриміногенний потенціал ЗМІ у взаємодії з державними інституціями та громадськістю.

У *підрозділі 3.1. «Превентивна функціональність ЗМІ»* превентивна функціональність ЗМІ розглядається як теоретична конструкція та практична активність. На підставі численних загально-теоретичних, кримінально-правових, кримінологічних та інших досліджень превенції та превентивної діяльності визначено, що превентивна функціональність ЗМІ – це здатність ЗМІ як неспеціалізованих суб'єктів запобігати вчиненню злочинів, нейтралізувати причини та умови злочинності, усунути завдану ними шкоду.

Оскільки ЗМІ є потужним соціальним інститутом продукування, використання та ретрансляції інформації, оскільки й він повинен при здійсненні превентивної діяльності дотримуватися приписів загальнодержавних нормативно-правових актів, які регулюють інформаційні відносини або встановлюють заборони, в тому числі кримінально-правові, узгоджувати таку діяльність із виконанням завдань політики інформаційної безпеки.

Антикриміногенний потенціал та превентивна функціональність ЗМІ проявляється у, здебільшого, усвідомленому прагненні ЗМІ (незалежно від форми власності) сприяти досягненню цілей кримінологічної безпеки, при якому сенсаційність, рейтинговість та комерційний інтерес відходять на другий план, а домінуючою мотивацією стає запобігання злочинності.

Пропонується виокремлювати наступні форми превентивної функціональності ЗМІ: стимулювання правослухняної поведінки осіб; спонування до соціального контролю; усунення віктимологічних станів; «гальмування» механізму злочинної поведінки; взаємодія з правоохоронними та судовими органами, іншими інституціями, які виконують кримінологічні функції. Засобами виконання перших чотирьох функцій є інформування населення з кримінологічно-значущих питань, правова освіта та правове виховання, формування правосвідомості тощо.

Критичний аналіз превентивних можливостей ЗМІ дозволить прослідкувати й проблемні аспекти, зокрема, але не виключно: зловживання правами представниками преси; публікація матеріалів протизаконного, неетичного, юридично некоректного змісту; переслідування окремими ЗМІ не інтересів суспільства, а інтересів окремих осіб або груп та/або їх комерційних, статусних інтересів; необґрунтовані суб'єктивні оцінки; стигматизація осіб, щодо яких проводиться розслідування, всупереч презумпції невинуватості, тощо.

У *підрозділі 3.2. «Інформаційна взаємодія правоохоронних інституцій, ЗМІ та громадськості у протидії злочинності»* застосовано управлінсько-функціональний підхід, згідно з яким взаємодію правоохоронних інституцій, ЗМІ та громадськості визначено як спільні, узгоджені, засновані на взаємному дотриманні прав та обов'язків інформаційні взаємовідносини, спрямовані на досягнення мети запобігання злочинності.

Взаємодія правоохоронних інституцій, ЗМІ та громади в інформаційному контексті реалізується через двонаправлений (реверсивний) механізм. З одного боку, ЗМІ на підставі отриманої від громадян або громадських об'єднань інформації про факти злочинів, які є природно або штучно латентними, готують публікації чи сюжети, що внаслідок розголосу, суспільного резонансу потрапляють до поля зору правоохоронних органів та «стимулюють» належну від них реакцію у виді як запобігання злочинній діяльності, так і офіційного розслідування злочину та притягнення винних до відповідальності. Крім того, завдяки моніторингу, відслідковування спеціально уповноваженими особами або підрозділами правоохоронних органів окремих публікацій, як пов'язаних із повідомленням про злочин, так і зі змістом, що порушує чинне законодавство (пропагує культ насильства чи жорстокості, містить порнографію тощо), правоохоронні органи мають можливість самостійно ініціювати відповідні розслідування. З іншого боку, правоохоронні органи, суди будь-якої інстанції чи предметної юрисдикції безпосередньо або через відповідні прес-служби (департаменти), або через прес-офіцерів повинні співпрацювати зі ЗМІ, надаючи відповідну інформацію, яка покликана підвищувати обізнаність громадян про стан злочинності, виявлені злочини та заходи, вжиті щодо них, про стан здійснення правосуддя та заходи поведження із правопорушниками та жертвами злочинів, про загальну організацію системи кримінальної юстиції або можливості захисту чи відновлення прав поза судовою системою тощо.

Вивчення організаційно-правових засад діяльності підрозділів комунікації реформованої Національної поліції України та прес-центрів судової влади України, відповідальних за зв'язки з громадськістю та ЗМІ виявило низку проблем та прогалин в їх діяльності. Зокрема, існує брак єдиної інформаційної політики в діяльності правоохоронної та судової систем України. Попри певні зрушення щодо наповнення контенту проаналізованих офіційних сайтів правоохоронних та судових органів вбачається подекуди низька якість змістовного наповнення контенту, несистемність та неоперативність подання інформації, завдяки чому у користувачів створюється ілюзія закритості правоохоронної та судової діяльності. Вбачається потреба єдиної концепції інформаційної підтримки, інформаційного супроводу та інформаційної взаємодії, а також формування бренду правоохоронних та судових органів завдяки інформаційним кампаніям.

З метою уникнення проблем інформаційно-комунікативної взаємодії, а також мінімізації кримінологічно-відхиленої інформації у ЗМІ аргументується доцільність підготовки професійних журналістів-кримінологів, які б мали належні теоретичні та практичні навички подання кримінологічно-значущої інформації, оцінки її впливу на громадську свідомість та соціальний контроль, а також практична обумовленість включення їх в штат відомчих ЗМІ, підрозділів комунікації, прес-служб.

ВИСНОВКИ

У дисертації застосовано феноменологічний підхід до кримінологічного дослідження ЗМІ, у результаті чого отримані такі найважливіші результати, що мають теоретичне та практичне значення.

1. Специфіка ЗМІ як об'єкту кримінологічного вивчення полягає в тому, що ЗМІ є: засобом (носієм) інформаційно-комунікативного контенту, який має криміногенний та антикриміногенний потенціал та ефект; соціальним інститутом, здатним формувати громадську думку щодо кримінологічно-значущих питань; суб'єктом превентивного впливу на злочинність (без ознак спеціалізованості).

2. Феноменологія ЗМІ у кримінології проявляється на трьох рівнях: теоретичному (концептуальне обґрунтування, вироблення та узагальнення ідей та парадигм); методологічному (вироблення інструментарію для перевірки (підтвердження або спростування) гіпотез); емпіричному (надання практичних рекомендацій щодо посилення антикриміногенного впливу ЗМІ та стримання криміногенного).

3. Медійний (інформаційний) образ злочинності не відповідає реальній криміногенній ситуації. ЗМІ здебільшого висвітлюють злочини насильницької мотивації з різним ступенем тяжкості. За таких умов у населення складається враження про поширеність кримінального насильства та його значимість для вирішення соціальних проблем і конфліктів, що викликає страх саме перед такими злочинами, хоча більшість із громадян насправді не має власного досвіду насильницької віктимізації. При цьому не суттєве висвітлення проблематики злочинності корисливого типу нівелює її проблематичність, створює враження поодинокості та формує терпимість до такого виду злочинів, а, отже, і латентність, зокрема її природну складову. Натомість зареєстрована «картина» злочинності, що відображає криміногенну ситуацію в Україні, має інші характеристики, згідно з якими тільки крадіжки як корисливі злочини складають майже 50% у загальній її структурі.

4. Криміногенний вплив ЗМІ на особистість є одним із механізмів криміналізації особистості та передбачає особливий процес впливу ЗМІ на особистість, специфіку індивідуального сприйняття та засвоєння цього впливу, а також наступної деформації ціннісних орієнтацій та установок особи. Криміногенні установки виникають під впливом поширення у ЗМІ кримінального романтизму, кримінальної субкультури та ідеології, пропаганди злочинної діяльності або злочинного способу життя, чим обумовлюють соціально-психологічне зараження, схвалення або виправдання злочинності, прагнення до наслідування, сприйняття злочинності як норми. Водночас не кожний зовнішній «подрозник» (у тому числі інформація в ЗМІ) здатний спровокувати безпосереднє вчинення злочину. Навіть пряме спонукування може бути зупинене внутрішнім моральним «фільтром» особи.

5. Вплив ЗМІ на відтворення злочинності передбачає прямий або опосередкований вплив на циклічні репродукування злочинних дій. Самовідтворення злочинності у ракурсі ЗМІ проявляється у вчиненні численних кримінальних правопорушень проти життя, здоров'я, честі, гідності, ділової репутації та майна як журналістів-фізичних осіб, так і ЗМІ-юридичних осіб, які викривають та оприлюднюють інформацію про злочинну діяльність та осіб, які її здійснюють.

6. Превентивна функціональність ЗМІ – це здатність ЗМІ як неспеціалізованих суб'єктів запобігати вчиненню злочинів, нейтралізувати причини та умови злочинності, усувати завдану ними шкоду. Превентивна функціональність ЗМІ виявляється у: стимулюванні правослухняної поведінки осіб; спонуканні до соціального контролю; усуненні віктимологічних станів; «гальмуванні» механізму злочинної поведінки; взаємодії з правоохоронними та судовими органами, іншими інституціями, які виконують кримінологічні функції. Засобами виконання означених функцій є: інформування населення з кримінологічно-значущих питань, правова освіта та правове виховання, формування правосвідомості тощо.

7. Взаємодія правоохоронних інституцій, ЗМІ та громади в інформаційному контексті реалізується через двонаправлений (реверсивний) механізм. Подання кримінологічно-релевантної інформації є дієвою формою контрпропаганди, здатної стримувати криміногенний вплив ЗМІ як на рівні криміналізації особистості, так і на рівні відтворення злочинності в цілому; створювати позитивний імідж правоохоронної та судової систем і відповідних службових осіб; підвищувати ступінь довіри до них та знижувати страх перед злочинністю; спонукати відчуття та реальну залученість громадян до протидії злочинності.

8. З метою якісної реалізації інформаційної взаємодії доцільною є підготовка професійних журналістів-кримінологів, які б мали належні теоретичні та практичні навички подання кримінологічно-значущої інформації, оцінки її впливу на громадську свідомість та соціальний контроль, а також практична зумовленість включення їх до штату відомчих ЗМІ, підрозділів комунікації, прес-служб.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Мокряк М. О. Вплив засобів масової інформації на формування суспільної думки, ставлення до закону та злочинність / М. О. Мокряк // Право і суспільство. – 2016. – № 6, ч. 2. – С. 150-154.

2. Мокряк М. О. Негазивний та профілактичний вплив засобів масової інформації на злочинність неповнолітніх / М. О. Мокряк // *Evropsky politicky a pravni diskurz*. – 2016. – Vol. 3, Iss. 6. – С. 214-218.

3. Мокряк М. О. Теоретичний дискурс ролі ЗМІ у попередженні злочинності / М. О. Мокряк // Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. – 2016. – Вип. 58. – С. 286-292.

4. Мокряк М. О. Взаимодействие сети Интернет и преступности: криминологический аспект / М. О. Мокряк // *Leges et Viata*. – 2017. – № 1. – С. 112-115.

5. Мокряк М.О. Превентивна функціональність ЗМІ як теоретична конструкція та практична діяльність / М.О. Мокряк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2017. – № 30. – Т. 2. – С. 69-75.

6. Мокряк М.О. Вплив засобів масової інформації на відтворення злочинності / М.О. Мокряк // Прикарпатський юридичний вісник. – 2017. – № 6. – С. 140-144.

7. Мокряк М. О. До проблеми феноменологічної характеристики засобів масової інформації / М. О. Мокряк // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2017. – № 11. – С. 102-107.

8. Мокряк М. О. Теорії негативного впливу засобів масової інформації / М. О. Мокряк // Традиції та новачі юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 334-336.

9. Мокряк М. О. Деякі аспекти впливу засобів масової інформації на формування кримінальної субкультури / М. О. Мокряк // Верховенство права очима правників-початківців : матер. Всеукр. наук. конфер. студентів та аспірантів (м. Одеса, 18 лист. 2017 р.) / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад. Ю. Д. Батан, М. В. Сиротко [та ін.]. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 212-214.

10. Мокряк М. О. Можливості засобів масової інформації у попередженні злочинності / М.О. Мокряк //Одеські юридичні читання : матер. Міжнар.наук.-практ. конфер. (10-11 листопада 2017 р., м. Одеса). – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С.160-162.

11. Мокряк М. О. Засоби масової інформації і національна поліція: тенденції взаємодії / М. О. Мокряк //Матеріали круглого столу «Community policing – нова парадигма діяльності поліції» (до 20-річчя кафедри криминології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія») (23 листопада 2017 р.). – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С.280-283.

АНОТАЦІЯ

Д'ячкова М. О. Засоби масової інформації як криминологічний феномен. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

Дисертація є першим у вітчизняній криминологічній науці спеціальним комплексним дослідженням ЗМІ як криминологічного феномену. У роботі розглянуто ЗМІ як впливовий соціальний інститут, здатний формувати громадську думку про злочинність, криминогенні фактори та систему протидії; впливати на правосвідомість, криминологічний світогляд та поведінку населення, на прийняття рішення про вчинення злочину або утримання від злочинних дій; виконувати превентивні функції у системі запобігання злочинності.

Запропоновано методикау криминологічного дослідження ЗМІ з урахуванням досягнень сучасної методології наукових досліджень. Досліджено сконструйований ЗМІ медійний (інформаційний) образ злочинності у порівнянні із сучасною криминогенною ситуацією в Україні за даними про зареєстровані злочини. Визначено роль та місце ЗМІ у процесах криміналізації особистості та відтворенні злочинності.

За результатами дослідження розроблено науково обґрунтовані пропозиції посилення превентивної функціональності ЗМІ та удосконалення механізму інформаційної взаємодії з правоохоронними, судовими інституціями та громадськістю.

Ключові слова: засоби масової інформації, криминологічний феномен, криминологічна інформація, медійний (інформаційний) образ злочинності, криминогенний вплив засобів масової інформації, антикриминогенний вплив засобів масової інформації, превентивна функціональність засобів масової інформації.

АННОТАЦИЯ

Дьячкова М.О. Средства массовой информации как криминологический феномен. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2018.

Диссертация является первым в отечественной криминологической науке специальным комплексным исследованием СМИ как криминологического феномена. В диссертации СМИ рассмотрены как влиятельный социальный институт, способный формировать общественное мнение о преступности, криминогенных факторах и системе противодействия; влиять на правосознание, криминологическое мировоззрение и поведение населения,

также воздействовать на принятие решения о совершении преступления или воздержание от преступных действий; выполнять превентивные функции в системе предупреждения преступности.

Разработана и обоснована авторская классификация контента СМИ через призму криминологии по видам информации: нейтральная, криминологически-релевантная, криминологически-отклоняющаяся, что позволяет обосновать необходимость и возможность применения СМИ в криминологических целях.

Проведен автоматизированный контент-анализ и мониторинг региональных средств массовой информации на предмет индексных преступлений с целью прогнозирования криминогенного и антикриминогенного влияния СМИ, а также выработки и применения превентивных мер на региональном уровне.

Исследован сконструированный средствами массовой информации медийный (информационный) образ преступности, проведено его сравнение с современной криминогенной ситуацией в Украине по данным о зарегистрированных преступлениях.

С позиций учения о детерминации и воспроизводстве преступности рассмотрена профессиональная деятельность журналистов, связанная с разоблачением и обнародованием информации о преступной деятельности и вовлеченных в нее лицах, в результате чего повышается уровень ролевой виктимности обличителей и срабатывает механизм самовоспроизводства преступности, который проявляется в совершении многочисленных преступлений против жизни, здоровья, чести, достоинства, деловой репутации и имущества как журналистов – физических лиц, так и СМИ – юридических лиц.

На основании общетеоретических, уголовно-правовых, криминологических и других исследований превентивная функциональность СМИ определена как способность средств массовой информации как неспециализированных субъектов предотвращать совершение преступлений, нейтрализовать причины и условия преступности, устранять нанесенный ими вред.

Выделены формы превентивной функциональности СМИ: стимулирование правопослушного поведения лиц; побуждение к социальному контролю; устранение виктимологических состояний; «торможение» механизма преступного поведения; взаимодействие с правоохранительными и судебными органами, другими институциями, которые выполняют криминологические функции.

По результатам исследования разработаны научно обоснованные предложения по усилению превентивной функциональности СМИ и усовершенствованию механизма информационного взаимодействия с правоохранительными, судебными институциями и общественностью.

С целью качественной реализации информационного взаимодействия обоснована целесообразность подготовки профессиональных журналистов-криминологов, которые получили бы надлежащие теоретические и

практические навыки представления криминологически значимой информации, оценки ее влияния на общественное сознание и социальный контроль, а также практическая обусловленность включения их в штат ведомственных средств массовой информации, подразделений коммуникации, пресс-служб.

Ключевые слова: средства массовой информации, криминологический феномен, криминологическая информация, медийный (информационный) образ преступности, криминогенное влияние средств массовой информации, антикриминогенное влияние средств массовой информации, превентивная функциональность средств массовой информации.

SUMMARY

Dyachkova M.O. Mass-media as a criminological phenomenon. – Manuscript.

Thesis for obtaining scientific degree of Candidate of Juridical Science, specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Penal Law. – National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2018.

In the national criminological science, the dissertation is the first special comprehensive study of the media as a criminological phenomenon. The media is considered as an influential social institution, capable of forming a public opinion about crime, criminal factors and a system of counteraction. The media influences legal consciousness, criminological worldview and behavior of the population, it conduces whether to make a decision on committing a crime or to refrain from criminal acts; it also performs preventive functions in the system of crime prevention.

Taking into account the achievements of modern methodology of scientific studies, a method of criminological research of mass media is offered. In comparison with the current crime situation in Ukraine according to the reported crimes, the media (informational) image of crime created by mass media is investigated.

The role and the place of mass media in the processes of criminalization of personality and reproduction of crime are determined.

As a result of the study, scientifically grounded proposals for strengthening the preventive functionality of the media and improving the mechanism of information interaction with law enforcement, judicial institutions and the public are developed.

Key words: mass media, criminological phenomenon, criminological information, media (informational) image of crime, criminogenic influence of mass media, anti-criminogenic influence of mass media, preventive functionality of mass media.

Підписано до друку 04.05.2018 р. Формат 60х90/16.
Ум.-друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1805-1а.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25
Тел. (048) 7777-591.